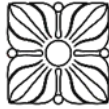

Jānis Kuģa Ikšķilē

Uz dzīvi Ikšķilē Jānis Kuģa apmetās jau 1921. gadā. Vienā ziņā tās laikam bija ilgas pēc bērnības puses, pēc Daugavas ūdeņiem. Sava nozīme bija arī jaunības drauga Eduarda Rozītes mudinājumiem. Rozīte tolaik bija jau iegādājies Ikšķilē gruntsgabalu, sācis būvēties un aicināja draugu kaimiņos, kur vēl viena pamatīga gruntē bija brīva. Turpat netālu Daugava, mežs, «tur tev svētdienās būs miers un varēsi ko pastrādāt» draugs centās viņu pierunāt un pierunāja.

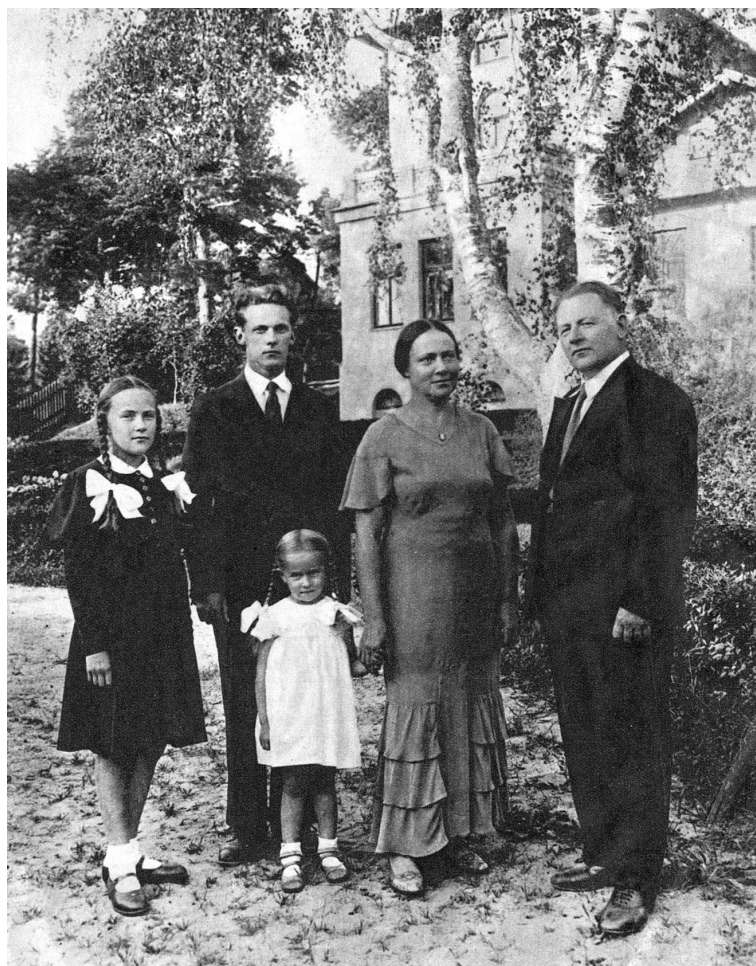
Nekādas īpašas brīvas naudas mājas celšanai Kuģam nebija, bet vai tad nu vienā gadā jāuzceļ? Nolēma cels pamazītēm, palēnītēm, cik spēki atļaus. Varēja izmantot arī bankas aizņēmumu. ... Tā lēnām tapa «Villa Uz parāda», kā J. Kuģa pats reizēm mēdza jokot. Zemes gabals tika izraudzīts skaistā vietā Daugavas senlejas kraujā. Māju cēla pēc mākslinieka paša izstrādāta projekta būvformu idejas smeļot itāliešu vēlās renesanses arhitektūrā. Tā tika iecerēta kā ārpilsētas villa ar asimetrisku plānojumu: kreisajā spārnā liela, plaša darbnīca ar skatu uz Daugavas tālēm un Nāves salu, labajā dzīvojamās telpas.

Vienlaikus tā bija māja «ar krāsniem un siltiem rovēšiem, kur muguru pasildīt, kad Daugavai pāri trauc sniegputeņi»... Arī praktiski pie būves strādāja galvenokārt Jānis Kuģa pats. Tikai sarežģītākajos darbos pieaicināja amatniekus. Tāpēc ēka cēlās ļoti gausi, krietni gausāk, nekā sākumā bija domāts. Cēla pakāpeniski, sakot no virtuves un vienas dzīvojamās istabiņas; pēc tam sekoja darbnīcas izbūve.- Ziņkārīgie avīžnieki 1935. gada vasarā bija jau visu izokškerējuši un tūlīt steigās pastāstīt: «Nu jau ir visas sienas, jumts, ir skaista fasāde, bet ieeja joprojām pa virtuves durvīm, jo nama iekšienē apdzīvojamā stāvoklī tikai dažas istabas un lielā darbnīca.» Pilnīgi izbūvēt mājas iekšieni J. Kuģam neizdevās, divas istabas tā arī palika nepabeigtas.

Arēji ēka ir ļoti iespaidīga, balta, stalta.² J. Kuģa māju ar pilnām tiesībām varēja saukt par mākslas pili, jo viss te bija celts ar nodomu kalpot mākslai. Zināmā mērā to iespējams salīdzināt ar režisora E. Smiļģa celto māju Pārdaugavā. Vislielākā uzmanība tika veltīta darbnīcai, kur meistars īstenoja Parīzē gūtos priekšstatus, kādai jābūt īstai mākslinieka darbnīcai plašai, labi saskaņotiem iekštelpu arhitektonikas elementiem, pareizi izgaismotai, lai pa lielajiem logiem pavērtos skats uz tuvējo, iztēli rosinošo panorāmu. Tā nebija parastā mākslinieka darbnīca, tā bija reizē skatuves gleznotāja mikropasaule, tāpēc tai gar vienu malu tika ierīkota arī neliela skatuve, kur eksperimentēt un visu iecerēto pārbaudīt praktiski.

Dekoratīvās mākslas elementi ēkas iekšējā apdarē bija izmantoti ļoti atturīgi. Gan darbnīcas, gan dzīvojamo telpu arhitektonika tika izcelta un attiecīgi akcentēta galvenokārt ar apmetumu un īpašu krāsojumu, izmeklētu krāsu toņu savdabīgiem sakārtojumiem, kas stipri atšķīrās no tolaik ierastā telpu krāsojuma un tapetēm. Profesora kabinets, piemēram, bija ieturēts perfekti noklātā samtaini olīvzaļā tonī. Arī mēbeles bija izgatavotas pēc J. Kugas paša zīmējumiem un pieskaņotas telpām. Daudz krāšņuma interjerā ienesa audumi, ko darināja Emma Kuģa. Viņa bija specializējusies klasiskā gobelēna un garbārķšu tehnikā un auda pēc vīra metiem gan rakstainas mēbeļdrānas, sienas segas un pārklājus, gan siltus grīdas paklājus. Ēka bija iekļauta vidē, ko veido Daugavas senlejas krauja. Tāpēc augļu dārzs un košumkrūmu stādījumi ap māju tika kārtoti terasveidīgi. No augšējās izmūrētās terases pavērās brīnišķīgs skats uz Daugavu. Šeit vienā vietā bija ierīkots laukumiņš, ko mākslinieks pats dēvēja par «bastionu». Te viņš mēdza pasēdēt kopā ar draugiem vai akadēmijas kolēģiem, kuri kādreiz atbrauca ciemos, te viņi vēroja Daugavu un priecājās par tās nemierīgo tecējumu un plašajām tālēm, dzēra mājastēva iemīļoto dzērienu kafiju un pārsprieda savas problēmas.

Viss, kas zaļoja ap māju, bija J. Kugas paša roku darbs. Visas ābelītes, ķirši un plūmes bija stādītas no mākslinieka audzētiem meženiem, paša potētas. Te bija arī viņa potētās rozes, viņa izveidoti celiņi, košumkrūmu žogi un ceriņu birzītes. Vēlāk līdztekus tapa monumentāli stādījumi: lazdu rinda, ozolu gatve, tālāk liepu aleja. Ar laiku palīgos nāca arī dēls.

Jāņa Kugas ģimene pie Iksķiles nama

Profesors piederēja pie tās latviešu inteliģences, kas sevī vēl nesa spēcīgas zemnieka izjūtas. Viņš varēja staigāt frakā, piedalīties valdības pieņemšanās, sarunāties svešvalodās, bet viņam obligāti vajadzēja arī saskarsmes ar zemi, ar dabu, laiku pa laikam vajadzēja vienkārša fiziska darba. Pārradies mājās, Jānis Kuģa ar skubu pārgērbās darba drēbēs un meklēja vai nu amatnieka rīkus, lai lāpstu un dārza šķēres. Mākslinieks ļoti mīlēja bērzus, stādīja tos grupiņās netālu no mājas un arī tālāk, visā Ikšķiles teritorijā, it īpaši veidojot nelielas alejas ceļu satekās. Tāpēc tagad šeit vairākās vietās šalc bērzu audzes...

Sadzīves neērtības profesoru it kā nemaz nenogurdināja. Katru rītu viņš gāja kājām uz aptuveni divus kilometrus attālo Ikšķiles dzelzceļa staciju, brauca ar vilcienu (ne jau ar elektrisko. ..) uz Rīgu darbā; vakaros, protams, atpakaļ, un tā gan vasarā, gan ziemā. Kad bija dziļš sniegs un takas uz staciju aizputinātas, kāpa uz slēpēm. Pēc sava ieņemamā stāvokļa sabiedrībā Jānim Kugam varbūt būtu piederējies braukt ar automašīnu, bet šī doma viņu nenodarbināja. Kas gan bija vainas vilcienam? Un divi kilometri rītos un vakaros kājām tā bija tikai tāda laba pastaiga možuma uzturēšanai.

Sākumā Jānim Kugam bija dzīvoklis arī Rīgā, jau pieminētājā E. Rozītes mājā Lāčplēša ielā 52/54. Taču, līdzko Ikšķiles māja kļuva tiktāl gatava, ka varēja sākt to apkurināt, tā lielo Rīgas dzīvokli daļēji izīrēja diriģentam T. Reiteram, bet 1937. gadā to atstāja pavisam. Savām vajadzībām nomāja nelielu divistabu dzīvoklīti tagadējā K. Marksa ielā 69/71, dz. 67. Kam tad nu tās lielās telpas kādas nakts pārgulēšanai bija vajadzīgas. Dzīvoklīti galvenokārt izmantoja abi lielākie bērni, kad sāka mācīties Rīgā.

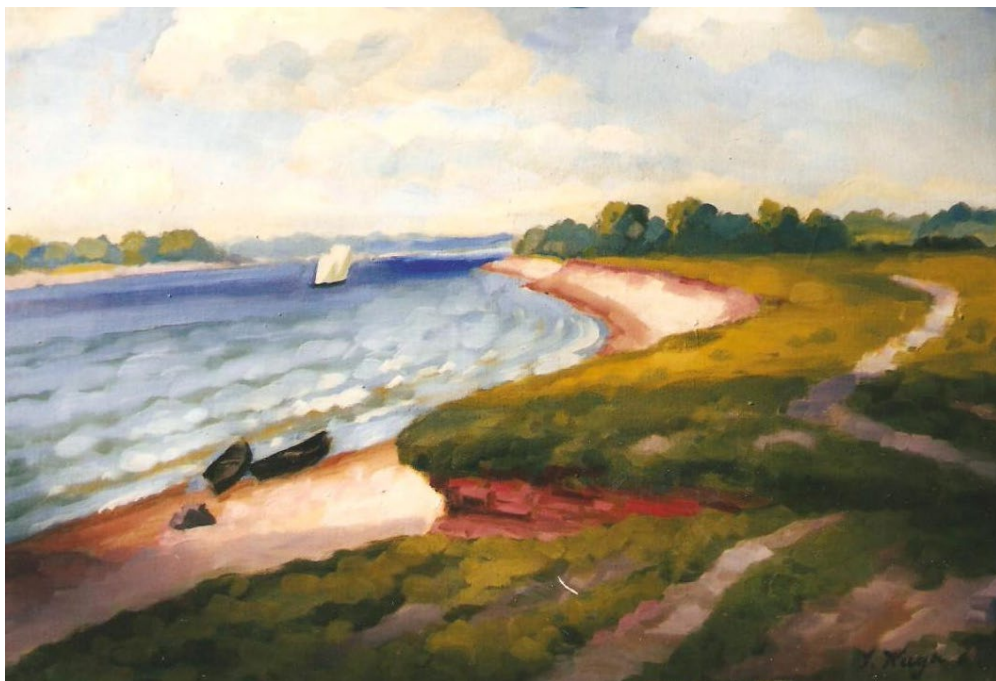
Profesora J. Kuģa nams Ikšķilē 1939.g.

Sadzīvē profesors J. Kuģa mīlēja lielu vienkāršību. Tā viņš bija pieradis kopš bērnības, un kāpšana augšup pa sabiedrības kāpnēm viņa ierāžas nemainīja. Viņš ēda parastus, bērnībā ēstus ēdienus. Joprojām viņa mīļākā maltīte bija uz iesma cepta žāvēta cūkas gaļa un ūdens

kliņģeri, kurus viņš parasti pirka Rīgā, Audēju ielā, uzreiz par veselu latu (divdesmit piecus gabalus).

Ikšķiles mājā, tās darbnīca lielākoties īstenojās visas mākslinieka 30. gadu ieceres, galvenokārt skatuves glezniecība. Bet ar to J. Kugas daiļrade neaprobežojās. Jau pirms pirmā pasaules kara latviešu mākslinieku izstādēs parādījās gan viņa skatuves ietērpu meti, gan arī impresionistiski gleznotās Dienvidfrancijas studijas. Izstāžu apskatos toreiz varēja lasīt šādas rindas: «Tālāk jāmin Kuģa, kas gandrīz tikpat dabīgs, skaists un arī tehniski gatavs kā Tilberģis. Sevišķi pievilcīgs viņa kolorīts un ornamenti.» Izstādēm domātos skatuves metus J. Kuģa mēdza izstrādāt tikpat rūpīgi kā stājgleznas. Tāpēc recenzents tolaik rakstīja: «Grūti pateikt, kur Kuģa labāks dekorācijas vai viņu skicēs, kuras apskatāmas izstādē. Spīdolas telts. Ozolu mežs, Embotes pils priekšā skices atstāj pilnīgi labas gleznas iespaidu.»

20.—30. gados biedrības «Sadarbs», Kultūras fonda un citās izstādēs ir eksponēti ne vien J. Kugas skatuves dekorāciju meti, bet arī stājgleznas ainavas, ainavu studijas un portreti. «Arī dabas skatu gleznošanā viņš vērsis uz sevi vispārēju ievērību,» tā kādreiz, vērtējot J. Kugas daiļradi kopumā, izteicies V. Purvītis. Ainavas žanrā J. Kugas galvenā tēma bija Daugava, tās ūdeņu tecējums, zilgā dūmakā grimstošās tāles, lēni slīdošās buru laivas un mākoņu gūzmas virs zilpelēkajiem ūdeņiem. Pārsvarā mākslinieka vērojums un tēlojums lirisks, taču reizēm tas pāraug monumentālā dabas tēla izjūtā. Dabas tēla interpretējums bieži saistīts arī ar tā dekoratīvo kvalitāšu izcelšanu, ar intensīvi zilo un oranžo toņu spēcīgiem pretstatiem, kas vairākos darbos viņu tuvina krievu gleznotāja N. Rēriha dabas interpretējumam. Šāda rakstura gleznojumos zīmējumam un visai kompozicionālajai uzbūvei piemīt stilizēts raksturs.

Jānis Kuģa, Daugavas skats

20.—30. gados Jānis Kuģa gleznojis arī portretus. Visvairāk portretēti tuvi, pazīstami cilvēki, kas izraisījuši cieņu un apbrīnu («A. Dombrovska portrets», «Antons Austrīņš Daugavas krastā»). Tie nav tikai parasti cilvēku portretiski atveidi, bet drīzāk varonības

simboli. Portreti gleznoti lielām krāsu plaknēm, monumentalizētās formās, ko nosacījis pats portretējamā tēla interpretējums. A. Austriņa portretu J. Kuģa, piemēram, gleznojis Daugavas svētku iespaidā. Sajūsma, ar kādu Austriņš lasījis savus dzejoļus, aizrāvusi arī Kuģu, un viņš šo iespaidu ietvēris portretā. Kompozīcijas zemā horizonta līnija īpaši izceļ portretējamā stāvu, piešķirot figūrai teiksmaina milža spēku. Krasas apvaldītas, saskaņotas. Mēļie Daugavas ūdeņi un dzeltenīgi zaļā zāle veiksmīgi akompanē pelēkos toņos ieturētajam figūras gleznojumam. Ar rakstnieka sejas izteiksmi un rokas kustību tiek it kā pausta tā dziļā tuvība, kāda ir Austriņa dzejai ar māksliniekam dārgo dzimto pusi Daugavas krastu.

Runājot par J. Kugas stājmākslu, nevar paiet garām viņa darinātajai altārgleznei Ikšķiles baznīcā. Altārglezņas J. Kugas uzmanības centrā nekad nav figurējušas. Ikšķiles baznīcai gleznotā bija un palika vienīgā, jo tā viņam īstenība bija vietējais, nenoraidāmais pasūtījums kā ikšķīlietīm Ikšķiles draudzei. Sajā kompozīcijā mākslinieks nekādas īpašas koncepcijas neizstrādāja, bet turpināja tās pašas tradīcijas, ko bija iedibinājis jau J. Rozentāls un vēlāk izvēršuši pārējie latviešu gleznotāji K. Miesnieks, J. Tilbergs, O. Skulme un citi. Viņi Bībeles leģendu netraktēja vēsturiski, bet lokalizēja, respektīvi pārnese attiecīgo Bībeles sižetu uz vietējiem apstākļiem un tuvināja to sadzīviskai ainai. Tāpēc, piemēram, J. Rozentāla gleznotajā Dundagas baznīcas altārgleznā Kristus Lieldienu rītā parādās it kā divām Kurzemes novada sievām, kas dodas uz baznīcu, saplūkušas pūpolus. K. Miesnieks Lielvārdes baznīcai gleznotajā altārgleznā «Kristus Ģetzemanes dārzā» savukārt attēlo tipisku Piebalgas ainavu, bet zem ozola guļošie Kristus mācekļi atgādina 19. gadsimta otrās puses vietējos zemnieku tipus. O. Skulme Mālpils baznīcas altārgleznā bija izmantojis Kristus tēlam par modeli pat režisora E. Smilģa galvas portretējumu.

Ikšķiles baznīca tika uzcelta 1932. gadā pēc arhitekta profesora P. Kundziņa projekta, ienesot tās būvformās latviešu tautas koka celtniecībai raksturīgo vienkāršību, lakonismu un monumentalitāti. J. Kugas gleznotajā Ikšķiles baznīcas altārgleznā, kas saucas «Dod mums savu svētību, Jēzu», Bībeles sižets gandrīz vispār atmests. Gleznai vertikāls formāts, un tā pa horizontāli dalās divās daļās: augšējā viegli klievētas gaismas lokā redzama tradicionālā Kristus figūra, bet apakšējā, kas kompozīcijā ir dominējošā, uz plaši izvērstas Latvijas ainavas fona grupiņa ļaužu: tiem ir pēc pirmā pasaules kara briesmām savā zemē atgriezušies latviešu bēgļi, kas bija izkaisīti pa visu plašo Krieviju. Kompozīcija būtībā bija risināta kā monumentāls vēsturiskā žanra sienas gleznojums. Ar Bībeles leģendu to saistīja vienīgi Kristus tēls, kas paceltām rokām svētī daudzveidīgo ļaužu grupu.

Šādā garā traktēta, Ikšķiles baznīcas altārglezna toreiz vietējā vidē izraisīja daudz runu un pat pārmetumus. Vieniem šķita, ka tā ir pārāk laicīga. Dažam labam atkal pagalam nepatika, ka viens no bēgļiem profilā izskatījās gluži kā vietējais skolotājs Tītmanis, ka Kristus likās pārlietu līdzīgs mākslinieka dēlam, ka kādas bēgļu mātes sejā bija jauzami profesora dzīvesbiedres vaibsti. «Tas bērns viņai klēpī noteikti ir Kuģu pašu mazā Ilze!» stāstīja zinātāji. «Uzgleznojis te savu sievu, bērnus un draugus, un ej tad nu lūdzies!» viņi gremzās. Jā, altārglezna patiešām bija ļoti laicīga...

Monumentāli dekoratīvās glezniecības attīstība bija J. Kugas lielā rūpē visu mūžu. Taču sociālā pasūtījuma trūkuma dēļ viņš dabūja maz strādāt. iespējams, ka tāpēc tās idejas lauzās iekšā pat altārgleznā. Nozīmīgākais, ko mākslinieks atstājis monumentāli dekoratīvās glezniecības jomā, ir uz audekla gleznotā kompozīcija «Varoņteiku stāstītājs»⁹ Rīgas pils toreizējai svētku zālei (1938.). Pils pārbūves darbus plānoja un vadīja arhitekts E. Laube, kurš zālei bija iekomponējis 17 vietas gleznām, ko paredzēja darināt uz audekla un pēc tam iestiprināt sienā. Gleznu tematiku izstrādāja speciāla komisija, kurā iegāja arī J. Kuģa, smeļot ierosmes no tautas senvēstures, tautas atmodas laika un arī no pašreizējās valsts dzīves.

J. Kugas darinātais griestu gleznojums sūtņu uzgaidāmajai istabai pilī gājis bojā. Tā bijusi rombveida laukumā ietverta ainavas kompozīcija, gleznota maigi zilganzaļos vēsos toņos, kurai gar malām iekomponēti Līgo svētku motīvi ar ligotāju rotaļām un papardes zieda meklēšanas ainām; divās citās pretējās sānu malās attēloti Rīgas un Jelgavas skati ar darbdienu un svētku dienas dzīves ritmiem.

J. Kugas griestu gleznojuma uzmetums Sūtņu (Sarkanajai) zālei

Divdesmitajos gados Ikšķilē sāka veidoties vasarnīcu ciemats. Ikšķilieši bija lepni uz savu augošo ciematu un gribēja, lai tas būtu vēl labāks un skaistāks. Tāpēc tika nodibināta Ikšķiles

labierīcības biedrība un par tās pirmo un vienīgo priekšsēdētāju ievēlēts Jānis Kuģa. Arī šis darbs prasīja ne mazumu pūļu. Biedrības mērķis bija izveidot Ikšķili par modernu un labiekārtotu ciematu. Šai nolūkā tika paredzēts ierīkot Daugavas krastā apstādījumus, sporta un izpriecu laukumu, kā arī peldētavu. Tūristu vajadzībām bija iecerēts uzcelt pat kūrmāju.

Lai rastu visiem šiem pasākumiem līdzekļus, biedrība nolēma rīkot katru gadu Ikšķilē īpašus Daugavas svētkus. Šādas tradīcijas iedibināšana bija J. Kugas ideja, jo reizē ar to varēja popularizēt Daugavas skaistumu, tuvējās vēsturiskās vietas un dabas pieminekļus. Un tā, sākot ar 1931. gada 5. jūliju, katru vasaru pirmajā jūlija svētdienā Ikšķilē pie Daugavas notika plaši tautas svētki, kur pulcējās ļaudis no tuvas un tālās apkaimes. Bija izbūvēta neliela provizorisks estrāde, kur uzstājās rakstnieki, dzejnieki, no Rīgas sabraukušie solisti, apkārtējie kori. Visiem priekšnesumiem tēma bija viena par Daugavu, par tās skaistumu un likteņiem. Vietējie amatieru teātra aktieri gatavoja kādas nelielas ludziņas uzvedumu, kuram dekorācijas, protams, darināja Jānis Kuģa, bieži vien vēlās vakara stundās.

Pirmajos svētkos ar plašu koncertprogrammu uzstājās brīvmāksliniece Berta Kuze, komponiste Lauma Reinholde un operdziedātājs Jānis Niedre. Šajos Daugavas svētkos regulāri līdz pat savai nāvei piedalījās rakstnieks Antons Austriņš, vēlāk arī dziedātāji Anna Ludiņa, Tālis Matīss, Herberts, Ozolītis un vēl daudzi citi. Pēc koncerta sekoja dažādas atrakcijas laimes aka, mērķi šaušana un tamlīdzīgi. Bērni te varēja no profesora izgatavotās burvīgās pasaku pirtiņas pa skursteni izvilkt visādas gardas vai rotaļām noderīgas lietas. Izmantojot seno pazīšanos, Jānis Kuģa atveda no J. Jesena porcelāna fabrikas vairākas kastes dažādu defektu dēļ norakstītus šķīvjus, kurus tad svētkos svieda gaisā, un loka šāvējiem vajadzēja tiem ar bultu trāpīt. Šķīvji lidoja, plīsa un šķembas šķīda uz visām pusēm. Smalkākās vietējo sabiedrības pīlāru kundzes tad vieba degunus: «Fī, cik prasti, kā pie plebejiem!»

Bet Jānim Kugam šādi jampadrači patika. Ne jau vienmēr, bet kādu reizi... Tādās reizēs viņš aizmirsa visus savus amatus un titulus un iejuka pūlī, visās šajās vienkāršajās tautas svētku izdarībās. Ikšķiles labiekārtošana prasīja daudz darba un enerģijas. Daudz kas tika arī paveikts: ierīkots sporta laukums, nolīdzinātas krastā vecās tranšejas un uzstādīti soli, peldētājiem izbūvēta akmens ietve un kāpnes, kas ved pie upes. Bet lielākā daļa sapņu par Ikšķiles kūrorta izbūvi tomēr palika J. Kugas galvā vēl neīstenoti.

